

Barciak, Antoni

W sprawie polityki Przemysła Otokara II wobec Polski

Przegląd Historyczny 65/3, 545-550

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

ANTONI BARCIAK

W sprawie polityki Przemysła Otokara II wobec Polski

W drugiej połowie XIII wieku, po objęciu tronu czeskiego przez Przemysła Otokara II w 1253 r., w stosunkach polsko-czeskich nastąpiło pewne zbliżenie. Doszło nawet do współpracy między Czechami a rozbitą na dzielnice Polską. Okres ten przyciągał wielu historyków polskich, czeskich i niemieckich, którzy starali się wyjaśnić niejednoznaczną politykę Przemysła Otokara wobec Polski. Spór toczył się i toczy nadal przede wszystkim wokół akcentów słowiańskich w polityce Otokara wobec Polski, ich roli i znaczenia, wreszcie świadomości narodowej króla czeskiego.

Jeszcze w połowie XIX wieku Franciszek Palacký, główny rzecznik odrodzenia czeskiego, przedstawiał Przemysła Otokara II jako idealnego władcę, w którego polityce przejawiały się świadome akcenty panslawistyczne¹. Późniejsza historiografia, aż do dnia dzisiejszego, w większości neguje sławizm króla czeskiego². Po drugiej wojnie światowej ukazały się jednakże prace podkreślające u Otokara poczucie słowiańskiego ducha³. Nie dawno wróciła do tej sprawy Marta Pośpiech⁴. Analizując całokształt polityki króla czeskiego autorka stara się wykazać, iż Otokarowi obce były wszelkie akcenty słowiańskie oraz, że idee jego manifestu sprzeczne są z charakterem działalności politycznej tego króla.

Wydaje się nam jednak, że dokładne prześledzenie działalności króla czeskiego (zwłaszcza zaś całej jego dyplomatyki) skłania do nieco innych wniosków.

Rywalizacja węgiersko-czeska o spadek po Babenbergach oraz wystąpienie kilku książąt polskich po stronie węgierskiej w 1253 r. spowodowały, że Otokar od samego początku swego panowania zwrócił uwagę na Polskę, nawiązując najpierw kontakty z Bolśławem Wstydlwym, od którego otrzymał relikwie św. Stanisława (październik 1253 r.). Wkrótce doszło też do nawiązania kontaktów z książętami śląskimi w czasie pierwszej wyprawy Otokara na Prusy. Wtedy to Otokar spędził Boże Narodzenie 1254 r. we Wrocławiu, gdzie spotkał się z władcami tych księstw. W tym też zapewne czasie posłał król czeski swego krewnego na naukę do Wrocławia⁵. Wydaje się, że wiązała się z tym jakaś misja polityczna. Prawdopodobnie chodziło Otokarowi o utrwalenie swoich wpływów na dworze księcia wrocławskiego Henryka III.

Niektóre pociągnięcia króla czeskiego skłaniają do twierdzenia, że Przemysł Otokar II i jego najbliższe otoczenie dążą do połączenia (przynajmniej ścisłym soju-

¹ Fr. Palacký, *Dějiny naroda českého v Čechach a na Moravě* t. II, Praha 1930, s. 84–108.

² Por. ostatnio Fr. Graus, *Přemysl Ottokar II — sein Ruhm und sein Nachleben. Ein Beitrag zur Geschichte politischer Propaganda und Chronistik*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung” t. LXXIX, 1971.

³ Por. K. Maleczyński, *Polska a Czechy w średniowieczu. (Próba rewizji pojęć)*, „Sobótka” t. II, 1947; także J. Macurek, *Dziejowe dążenia Czech do zespolenia z Polską*, „Przegląd Zachodni” nr 2, 1947.

⁴ M. Pośpiech, *Problem autentyczności manifestu Przemysła Ottokara II do książąt polskich*, „Studia Historyczne” z. 4, 1972.

⁵ *Scriptores rerum Silesiacarum* t. II, wyd. G. A. Stenzel, Breslau 1839, nr 3, s. 464. E. Maleczyńska (*Tradycje naukowe i uniwersyteckie Wrocławia*, Wrocław 1946, s. 21) tłumaczy, że we Wrocławiu musiała istnieć w tym czasie sławna szkoła katedralna.

szem) poszczególnych dzielnic rozbitej Polski z królestwem Czech, przy czym dwór czeski zdawał sobie sprawę z bliskiego pokrewieństwa obu narodów. Akcja króla czeskiego w tym kierunku prowadzona była w sposób rozważny i ostrożny, by nie zrazić sobie książąt polskich.

Rozwój tych dążeń umożliwiała ówczesna sytuacja polityczna — osłabienie Polski przy równoczesnym wzroście potęgi Przemysławów. Wyrosły one na gruncie rosnących aspiracji Przemysła Otokara II, przy braku lojalności własnych poddanych. Brak natomiast podobnych jak w stosunku do Polski tendencji w polityce Otokara w odniesieniu do innych państw i narodów słowiańskich⁶.

Pierwsze przejawy dążeń Przemysła Otokara II widzimy w pociągnięciach zmierzających do rozciągnięcia kultu polskich świętych na ziemi królestwa czeskiego. Jak już wspomniano, Otokar z największą czcią i rozgłosem sprowadza do Pragi relikwie św. Stanisława. Ten święty polski jest też patronem pierwszej wyprawy Otokara do Prus w 1255 r.

Wkrótce też rozpoczęły się starania o kanonizację polskiej świętej — Jadwigi, żony Henryka Brodatego. Wśród osób wysłanych w tym celu do Rzymu widzimy również dziekana kapituły wyszehradzkiej, a króla czeskiego spotykamy podczas translacji św. Jadwigi w Trzebnicy. Przemysł Otokar II był więc zaangażowany w sprawę kanonizacji, choć z pewnością nie była ona wyłącznie jego dziełem, jak to starał się wykazać Löschke⁷. Nieco później starał się Otokar w kapitule generalnej cystersów o czczenie tej świętej w klasztorach cysterskich zarówno na terenie Polski, jak i królestwa czeskiego⁸. Zaś 13 czerwca 1269 biskupi z krajów Otokara fundują w kościele w Luce ołtarz m.in. ku czci św. Jadwigi⁹. Tak więc za Otokara II i dzięki jego zabiegom św. Stanisław i św. Jadwiga stali się także patronami Czech.

Dążenia Przemysła Otokara II dobitnie charakteryzuje jego list do biskupa krakowskiego Prandoty z 20 lipca 1255 r., za pomocą którego starał się nawiązać kontakt z Bolesławem Wstydlwym, tak aby *duos e diverso parietes coniungente in unum, nobis indissolubilis federis et amicitie uinculo conctos Polonie principes sociari*¹⁰.

Otokar dąży zatem do złączenia ze sobą wszystkich książąt polskich a także pozyskania sobie całej Polski, o czym świadczą słowa Otokara przebaczonego za doznane krzywdy *Polonie universe*. W pierwszym rzędzie jednak chodziło Otokarowi o zabezpieczenie sobie pokoju na granicy z Polską, co wyrażały cytowane słowa listu do biskupa Prandoty *duos e diverso parietes coniungente in unum* —. Otokar zaś zobowiązywał się do obrony ziem polskich, a szczególnie ziem Bolesława Wstydlwego przed poganami i schizmatykami. Żądał jedynie wydania jeńców zatrzymanych w Polsce i zabranych przez Rusinów podczas wyprawy do ziemi opawskiej w 1253 r.

Wydaje się, że Otokarowi chodziło także o zerwanie sojuszu Bolesława Wstydlwego z Rusinami a przez to i z Węgrami i takie również znaczenie należy przypisać temu dokumentowi, o czym dobitnie świadczy zapewnienie pomocy czeskiej właśnie przeciw schizmatykom, a więc Rusinom, z którymi stosunki w tym czasie układały

⁶ Mglste zresztą przesłanki pozwalają sądzić, że król czeski z podobną akcją wystąpił również wobec Rusi. Por. J. Emler, *Regesta Bohemiae* t. II, Praha 1872, nr 2297.

⁷ T. Löschke, *Die Politik König Ottokar's II gegenüber Schlesien und Polen, namentlich in den letzten Jahren seiner Regierung*, „Zeitschrift für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ t. XX, s. 101 n.

⁸ *Regesten zur schlesische Geschichte* t. II, wyd. C. Grünhagen, Breslau 1873, nr 1493, 1557.

⁹ J. Emler, op. cit., nr 653.

¹⁰ *Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej św. Wacława* t. I, wyd. Fr. Piekoński, Kraków 1874, nr 44.

się pomyślnie. Król czeski chciał niewątpliwie zwrócić uwagę biskupowi krakowskiemu, że nie wypada by chrześcijański władca wiązał się ze schizmatykami.

Szczególnego podkreślenia wymaga w omawianym liście (jak również w innym dokumencie Przemysła Otokara II do księcia krakowskiego¹¹) określenie Bolesława Wstydliwego jako *dilectus consanguineus et affinis noster*, choć w rzeczywistości książę ten nie był wcale spokrewniony z królem czeskim. Podobne określenia Przemysł Otokar II stosuje również wobec innych książąt polskich. W dokumencie zawarcia pokoju Otokara z królem niemieckim Rudolfem z 12 września 1277 po stronie króla czeskiego wymieniony jest Henryk IV książę wrocławski *ac ceteros principes Polonie, qui nostri sunt consanguinei et amici*¹². Podobnie w traktacie przyjaźni Otokara z nieznanym księciem — — *exceptis verum tamen ducibus Polonie nostri consanguineis et amicis, qui curabunt nobiscum et in unione sincere amicitie permanere* — —¹³. Wśród książąt polskich w tym czasie spokrewniona była z przemysłidami właściwie tylko linia Henryka Pobożnego, przy czym książęta legnicy od około 1276 r. związani byli silnie z królem niemieckim Rudolfem.

Zwraca uwagę i to, że książęta polscy często w źródłach nie są wymieniani imiennie. Nawet w najważniejszych dokumentach (np. dotyczących zawarcia pokoju) określani są oni ogólnie jako *principes Polonie*, podczas gdy książąt niepolskich wymienia się ze wszystkimi tytułami. Skłania to do przypuszczenia, że władca czeski uważał się za opiekuna książąt polskich, albo przynajmniej starał się za takiego uchodzić. Charakterystyczna jest bulla papieża Urbana IV z 4 czerwca 1264 wzywająca Przemysła Otokara II do obrony Polski przed najazdami pogan i schizmatyków¹⁴, co już wcześniej król czeski proponował Bolesławowi Wstydliwemu. Była to zapewne ze strony Otokara także metoda oddziaływania na opinię europejską.

Słowa *consanguineus, affinis* używane w odniesieniu do książąt polskich miały na uwadze raczej związki narodowe, pochodzenie od wspólnego przodka i bliskie pokrewieństwo krwi obu narodów. Miały one również ogromne znaczenie prestiżowe. Książąt polskich, jak to zauważył A. Kłodziński¹⁵, pociągał blask dworu czeskiego, jednego z najwspanialszych w Europie. Nazywając książąt polskich krewnymi i przyjaciółmi wiązał ich silnie z sobą. St. Zachorowski stwierdza wręcz, że „uległość wpływom czeskim, a nie jakakolwiek idea kazała Piastom śląskim walczyć za Otokara”¹⁶. Zresztą w podobny sposób Otokar usiłował oddziaływać na innych sąsiednich książąt i władców.

Doszło do tego, że terminologię króla czeskiego przyswajali sobie książęta polscy. I tak Bolesław Wstydlivy, dotąd przywódca stronnictwa węgierskiego, mówi w traktacie przyjaźni z Otokarem (z 1277 r.?): *Quod licet nos magnifico domino O. inclito rege Bohemie naturalis connexione federis uniamur, sicque stringamur sanguinis ligamine vincemur*¹⁷. Dowodzi to przede wszystkim zrzeczności politycznej Otokara.

O bliskim pokrewieństwie obu narodów wspominać będą i późniejsze źródła. Autor kroniki zbrasławskiej piszący o koronacji Wacława II na króla polskiego podaje: *Convenient enim in rege et sub uno gaudebunt principe, qui non multum*

¹¹ J. E m l e r, op. cit., nr 2297.

¹² Tamże, nr 1089.

¹³ Tamże, nr 2276.

¹⁴ Tamże, nr 433.

¹⁵ A. K ł o d z i ń s k i, *Pomiędzy Polską a Czechami. Warunki zewnętrzne odszczepieństwa politycznego Opola i Śląska*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń AU w Krakowie” t. XXIV, Kraków 1919, nr 3, s. 9.

¹⁶ *Encyklopedia Polska. Wieki Średnie* t. V, cz. 1, Kraków 1920, s. 223 n.

¹⁷ *Das urkundliche Formelbuch des königlichen Notars Heinrichs Italicus aus der Zeit der Könige Ottokar II. und Wenzel II. von Böhmen*, wyd. J. Voigt, [w:] „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen” t. XXXIX, 1863, nr 37.

*dissonant in idiomate Slauice linque. Nam qui idem lingwagium locuntur plerumque amoris se arcioris nexibus complectuntur*¹⁸.

Przemysław Otokar II niewątpliwie ułatwił Wacławowi II drogę do tronu polskiego.

Przechodząc z kolei do tzw. „planu litewskiego” Otokara trudno zgodzić się z Martą Pośpiech, że był on „politycznym bluffem, mającym na celu wytargowanie od kurii, w zamian za obietnice rozszerzenia panowania Kościoła na Wschodzie, zgody na utworzenie arcybiskupstwa w Ołomuńcu”. Wyprawa króla czeskiego do Prus poprzedzona była zabiegami jego i biskupa ołomunieckiego Brunona, najbliższego doradcy Otokara, zmierzającymi do trwałego podporządkowania tych ziem pod względem politycznym i kościelnym. Świadczy o tym korespondencja papieża (zwłaszcza ze stycznia 1268 r.) z królem czeskim i biskupem ołomunieckim¹⁹, a także wcześniejsza umowa Przemysła Otokara II z Zakonem (19 września 1267)²⁰ w sprawie ziem zdobytych na poganach, które miały należeć do króla czeskiego. Umowę tę potwierdził papież Klemens IV 31 stycznia 1268²¹. Jeszcze w 1264 r. papież Urban IV chcąc pozyskać Przemysła Otokara II do zorganizowania krucjaty nadał mu ziemie, które zdobędzie na poganach i schizmatykach²². Trudno natomiast doćiec, w jakim stopniu plan ten wiązał się z polityką polską Otokara i czy był całkowicie sprzeczny z interesami Polski, jak to starał się wykazać W. Urban²³.

Zwróćmy uwagę na interesujący dokument niedoceniany dotąd przez literaturę i pominięty także przez M. Pośpiech. Idzie o list biskupa ołomunieckiego Brunona do papieża Grzegorza X z 16 grudnia 1273²⁴. List ten ma wydźwięk polityczny. Analizując sytuację w Europie Bruno chce m.in. wykazać papieżowi, że cały ciężar walki z pogaństwem i schizmą spoczywa na królu czeskim. Dwór praski listem tym chciał ponownie pozyskać sobie papieża Grzegorza X, który stał po stronie króla niemieckiego Rudolfa.

Najważniejsze jest dla nas określenie w tym dokumencie pogranicza królestwa Czech — *Confinia vero regni circa terminos nostros haec sunt: Ungaria, Russia, Lituania et Prusia*, od których to sąsiadów zagraża niebezpieczeństwo. Dopiero nieco dalej Bruno wspomina o Polsce, którą — — *Lethuani et Utheni* — — *deleverunt*. Bruno określa Otokara obrońcą całego chrześcijaństwa, we wszystkich częściach królestwa czeskiego. Oczywiście na najazdy pogan najbardziej narażona była Polska, a Czechy w znacznie mniejszym stopniu.

Mamy więc w tym liście najwyraźniej już sformułowane tendencje polityki czeskiej wobec Polski. Znowu pojawia się, jak w liście Otokara do biskupa Prandoty z 1255 r. teza o ścianie dzielącej dwa narody — — *isti sunt parietes proximi nobis, in quibus cum ardeat rem nostram agi sine dubio jam videmus* — —, ale ścianie, która nie stanowi większej przeszkody.

W 1273 r. nastąpił przełom w planach Otokara w związku z wyborem Rudolfa Habsburga na króla niemieckiego. Dotąd Otokar starał się uchodzić za obrońcę Polski i całego chrześcijaństwa od niebezpieczeństwa ze wschodu. Potrzebne mu to było do utrzymania Austrii przy królestwie czeskim. Pozyskanie książąt polskich miało zapewnić ich pomoc zwłaszcza przeciw Węgom, z którymi Otokar toczył ciągłe walki o Austrię. Stąd też przykładał Otokar tak wielką wagę do oderwania od sojuszu z Węgrami Bolesława Wstydlivego.

¹⁸ *Kronika zbrasławska*, „*Fontes rerum Bohemicarum*” t. IV, wyd. J. Emler, Praha 1884, s. 81.

¹⁹ J. Emler, op. cit., nr 593, 594, 595, 596.

²⁰ Tamże, nr 558.

²¹ Tamże, nr 597.

²² Tamże, nr 453.

²³ W. Urban, *Nieudane starania Przemysła Otokara II o metropolię czeską na tle jego rządów i krzyżackiej polityki*, „*Nasza Przeszłość* 1957, s. 324 n.

²⁴ J. Emler, op. cit., nr 845.

Od roku 1273 nie Czechom, lecz panowaniu czeskiemu w Austrii zaczęło zagrażać poważne niebezpieczeństwo z zachodu — ze strony nowego króla niemieckiego Rudolfa.

Kłęski i upokorzenia z 1276 r. wzmogły u Otokara chęć walki. Król czeski szukał sojuszników w sąsiednich krajach, starał się pozyskać książąt i szlachtę, chcąc stworzyć związek nie tyle antyniemiecki, co antyrudolfowski. Dwór czeski był bowiem zniemczony i niemiecką kulturą oddziaływał na Polskę. Otokar opierał się przede wszystkim na zniemczonych miastach, a syn jego Waclaw zaliczany jest w poczet minesengerów.

Podobne starania podjął również Rudolf, który zdobył sobie poparcie księcia legnickiego Bolesława. Jego też wpływy w Polsce ciągle rosły. Od końca lat sześćdziesiątych książęta śląscy powoli zaczynają odsuwać się od króla czeskiego. Nie należy zresztą przeceniać zaangażowania tych książąt po stronie Otokara również we wcześniejszym okresie (po stronie czeskiej walczyły zdaje się zazwyczaj wojska najemne)²⁵.

Wobec zbliżającej się nowej wojny z Rudolfem Otokar chcąc zapewnić sobie poparcie książąt polskich wydał do nich manifest. Część historyków odmawia mu autentyczności, powołując się na to, że nie odpowiada on duchowi polityki Otokara, że jego hasła obce były królowi czeskiemu.

Przyglądnijmy się bliżej temu dokumentowi, a okaże się, że nie jest to pierwszy i jedyny przejaw odwoływania się Otokara do hasel wspólnoty Czechów i Polaków. Znajdujemy w nim wszystkie te motywy, które już wcześniej pojawiały się w kontaktach Otokara z książętami polskimi i które staraliśmy się wyżej przedstawić. Są one teraz tylko jaśniej przedstawione, co ma ścisły związek z sytuacją, w jakiej znalazł się król czeski.

Otokar w manifestie powołuje się na pokrewieństwo obu narodów, na pochodzenie od jednego przodka, pokrewieństwo języka, jedność krwi, które skłania go do tego — — *ut magnificos Polonie principes, barones, milites et populos universos, quos sue amplitudinis sinu complectitur atque fouet, striccioni dileccionis prosequamur beniuolencia, ipsorum gaudeamus in prosperis et turbemur aduersis, ipsi cupiamus esse presidio, sique honoris et glorie continuum zelemus augmentum*²⁶.

Otokar występował więc wobec Polski niemal jak senior wobec wasala, któremu należy się *auxilium et consilium*, żądając równocześnie tego samego od książąt polskich — — *ut uos in necessitatibus articulo requirere debeamus intrepide, nobis quod letanter curetis subuenciones et auxilia exhibere*.

Dalej dowodzi Otokar, że Czechy są silną strażnicą chroniącą Polskę przed zagrożeniem z zachodu przed Niemcami, pod panowaniem których cierpiała by srogi ucisk. Pojawia się również motyw pożaru (jak w liście biskupa Brunona do papieża z 1273 r.), który zagraża tym razem bezpośrednio Czechom, lecz szybko przenieść się może również na Polskę.

Tak więc w polityce i propagandzie Otokara nastąpiła jedynie zmiana wroga — schizmatyków i pogan na Niemców. Cele zostały te same — tworzenie pozorów wielkiego niebezpieczeństwa, które by zbliżało książąt polskich do króla czeskiego, oddawało ich jego opiece, a ten z kolei by miał skąd otrzymywać wojsko potrzebne do realizacji swoich planów politycznych.

Błędne jest więc zaprzeczanie autentyczności manifestu na drodze wykazywania sprzeczności jego hasel z dotychczasową polityką Otokara. Lepiej już przyjąć twier-

²⁵ Por. A. Barciałk, *Polacy w bitwie pod Suchymi Krutami*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”. Prace Historyczne IV (w druku).

²⁶ B. Ulanowski, *Przyczynki źródłowe do ostatnich lat panowania Otokara II*, „Scriptores rerum Polonicarum” t. XII, Kraków 1888, nr 9.

dzenie J. Š u s t y, że manifest ten, choć nie wyszedł z kancelarii Otokara, to wyrażał jednak tendencje polityki dworu czeskiego²⁷.

Należy zaznaczyć, że akcenty narodowe pojawiają się również w propagandzie niemieckiej, w liście króla Rudolfa do Władysława węgierskiego, że Otokar pobity zostanie „siłą oręża niemieckiego”²⁸.

Dotychczasowe badania polskiej polityki Przemysła Otokara II rozpatrywanej z punktu widzenia polskich interesów, nie mogły doprowadzić do jednoznacznego rozwiązania. Wynika to chociażby z tego, że Polska nigdy nie była głównym celem w polityce króla czeskiego. Politykę tę wyznaczała przede wszystkim sprawa Austrii, oraz sprawa tronu niemieckiego. Otokarowi bardziej więc zależało na poparciu margrabiów brandenburskich, czy na utrzymaniu dobrych stosunków z Zakonem, niż na jednoznacznej polityce wobec słabszych książąt polskich, którzy w dodatku skłócony byli z sojusznikami króla czeskiego (np. z Brandenburgią). Wysiłki króla czeskiego zmierzające do zaspokojenia wszystkich skłóconych stron i w dodatku do pozyskania nowych sojuszników obserwujemy najpełniej w czasie uwięzienia Henryka IV Prawego.

Badając politykę Przemysła Otokara II wobec Polski trzeba zatem oprzeć się na innych, nowych metodach.

²⁷ J. Š u s t a, *Dve knihy českých dějin* t. I, Praha 1917, s. 290.

²⁸ K. M a l e c z y ŋ s k i, *Historia Śląska* t. I, Wrocław 1960, s. 508.